

O JEDNOJ ZABRANI "OSJEČKOGA ZBORNIKA"

Izvorni znanstveni rad
UDK 050.8:098(497.5 Osijek)

ANTE GRUBIŠIĆ
Muzej Slavonije
Trg sv. Trojstva 6
HR-31000 Osijek

Autor iznosi okolnosti u kojima je došlo do jedine zabrane "Osječkoga zbornika" u povijesti njegova izlaženja, razloge i posljedice zabrane te tijek sudskog proces, povedenog protiv autora spornih članaka.

Serijska publikacija Muzeja Slavonije *Osječki zbornik* u svojoj 62-godišnjoj povijesti¹ doživjela je u nizu problema tehničke i financijske naravi i jednu administrativnu zabranu - raspačavanja otisnutog, dvobrojnog sveska (br. II i III) iz 1948. g.

Nastao u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, ovaj Zbornik, sa svojim šarolikim slavonskim temama; rijetko političkog sadržaja, nije nikada prije, niti kasnije, bio nepoćudan strukturama vlasti, niti je s njima dolazio u sukob. Ta činjenica, čini ovaj slučaj zabrane zanimljivim i vrijednim osvrtu. Dakle, zbog ratnih okolnosti, čak šest godina nakon prvog broja, pripreman je novi broj Zbornika; u godini burnih političkih događanja i radikalno novim društvenim okolnostima. Pokretač i glavni urednik Zbornika bio je tadašnji ravnatelj Muzeja dr. Josip Bösendorfer,² koji piše većinu članaka.³ Priredivši svoje rukopise, kao i

one drugih autora, poslao ih je u travnju 1948. g. - prema tadašnjem običaju - na cenzuru, tj. recenziju, Ministarstvu prosvjete NR Hrvatske (Odjelu za kulturu i umjetnost) uz zamolbu da se sa cenzurom ne odugovlači s obzirom na veliku gužvu u tiskari i nuždu čekanja na red u njoj. Misleći kako je sve formalnost, karte, crteže i fotografije nije priložio rukopisima već ih je dao na izradu u cinkografiju.⁴ Nemalo je bilo Bösendorferovo iznenađenje kada je poslije tri mjeseca iz Ministarstva kratko i bez objašnjenja odgovoreno kako se većina radova ne može tiskati u Zborniku, jer se u većini njih *nije odrazila napredna nauka ni u samom materijalu ni u metodama*, a pogotovo da se to odnosi na priloge povijesnog karaktera, uz nevezanu opasku kako u rujnu izlazi prvi broj *Historijskog časopisa*,⁵ koji će kao centralni list obuhvaćati i priloge muzejskih radnika, pa se preporuča slanje priloga za taj časopis.⁶ Ovo posljednje Bösendorfer nije niti uzeo u razmatranje već je, osjetivši potpunu neupućenost Ministarstva u osječke kulturne prilike morao iznijeti što je na tom planu učinjeno, najviše njegovim zalaganjem kod

¹ Prvi broj Zbornika izašao je 1942. g. u suradnji s osječkim Društvom prijatelja starine *Mursa* (ranije, Arheološki klub *Mursa* - utemeljen 1933. g.), koje je inače davalo sveskoliku potporu Muzeju; u ono vrijeme naziva - Hrvatski državni muzej u Osijeku, i financijskom pomoći osječkih privrednih poduzeća. Navedeno Društvo bilo je i izdavač svojevrsnog nultog broja ovog zbornika (1936. g.), tiskanog pod nazivom *Zbornik Arheološkog kluba "Mursa"*.

² Ravnatelj Muzeja 1941.-1949. g. Zaslužni hrvatski povjesničar koji se bavio Osijekom i Slavonijom. Osnovnu biografiju, bibliografiju i literaturu o njemu dala je njegova nasljednica na mjestu ravnatelja Muzeja Slavonije dr. Danica Pinterović (vidi: Hrvatski biografski leksikon, 2, Zagreb, 1989., 182-183.). Bösendorfer, koji je za cijelo vrijeme NDH ravnatelj Muzeja, to ostaje i poslije rata, jer se u ratnim vremenima nije miješao u političke stvari, a uz to je bio i vrlo zaslužan što je spašavao razne predmete i arhivalije za rata od toga da ih Nijemci ne strpaju u svoj novoformirani muzej (Heimattmuseum) i na kraju rata ne odvezu izvan Hrvatske.

³ Bösendorfer je bio jedan od urednika u *Zborniku Arheološkog kluba "Mursa"* u kojem je objavio 6 članaka i 6 manjih priloga. U prvom broju *Osječkog zbornika* objavio je 2 članka i 5 manjih priloga, a u broju II i III 4 članka i 14 kraćih priloga. Pokretanje ovog stručnog časopisa označilo je i prekid prakse da osječki

autori većinu svojih radova objavljuju u periodici izvan Osijeka; pretežno publikacijama koje su izlazile u Zagrebu.

⁴ Muzej Slavonije, Dokumentarna zbirka, Muzejska dokumentacija (dalje: MSO, DZ, MD), *Dopis upravitelja Muzeja Slavonije dr. J. Bösendorfera Ministarstvu prosvjete NR Hrvatske, Odjelu za kulturu i umjetnost*, (dalje: MP NRH OKU) od 28.4.1948., br. 319/48.

⁵ Radi se zapravo o *Historijskom zborniku* čiji je prvi broj izašao potkraj te godine. Izdavač mu je bilo Povijesno društvo Hrvatske - kasnije Savez povijesnih društava Hrvatske - a glavni urednik (od osnutka, pa sve do 1985. g.) prof. dr. Jaroslav Šidak s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu; čiji profesori do danas pišu većinu radova u tom časopisu. Početna želja za određenom centralizacijom preko ovog časopisa nije ostvarena s obzirom na skoru pojavu i drugih časopisa, pa tako i muzejskih.

⁶ MSO, DZ, MD, *Dopis zamjenika načelnika MP NRH Đuke Kosaka MSO-u od 24.7.1948. g.*, br. 579/48.

gradskih vlasti (Narodnog odbora grada Osijeka),⁷ te da je izdavanje Zbornika zapravo logičan slijed tih nastojanja, za što je u onim teškim prilikama osiguran i novac. Negativnim rješenjem Ministarstva doveden je u potpuno nezgodnu situaciju kao urednik Zbornika naspram Gradskog narodnog odbora (dalje GNO), a situaciju rukovoditelja GNO-a vidio je također takvom naspram *svojih masa*, koje će cijeli pothvat tumačiti - mislio je- neozbiljnim ili kao da su ljudi koji to vode nesposobni. Bösendorfer je smatrao kako mu je nanesen i nezaslužen udarac time što je sada poljuljano povjerenje GNO-a u njega, kojem zaštitu i povjerenje nije pružilo njegovo resorno Ministarstvo. Naoružavši se aktualnim frazama o probuđenosti i želji masa za znanjem i sl., tražio je od Ministarstva da ne koči rad u provinciji, da poništi donesenu odluku o zabrani i iznese zamjerke *in concreto*, tj. da mu se točno označi što bi bilo za eliminaciju, preradu, dopunu, izmjenu itd. Zamolbu je završio konstatacijom koja izražava razlike u položaju unutar hrvatske historiografije: *Mi samo skupljamo sitne priloge i donosimo materijal, koji će centar sintetički obraditi i iznijeti u širokom pragmatičkom prikazu.*⁸ Apel je bio učinkovit, pa su rukopisi za Zbornik podneseni na ponovnu reviziju u Ministarstvu, o čemu je Bösendorfer obavijestio Vladimir Tkalčić direktor Muzeja za umjetnost i obrt. Iz jednog Bösendorferovog dopisa saznajemo da su mu odmah sugerirane i izvjesne izmjene.⁹ Međutim, Ministarstvo, odnosno Odjel za kulturu i umjetnost, počeo je zavljučiti stvar uz izgovor kako načelnik Odjela Ivan Dončević ne može pronaći spisak sa svojim zamjerkama,¹⁰ zbog čega je Bösendorfer otputovao u Zagreb i u razgovoru s načelnikom dobio privolu za tiskanje Zbornika, uz određene upute; što je, onda, u studenom 1948. g. i pismeno potvrđeno.¹¹ Zadovoljni Bösendorfer odmah je izvijestio GNO o povoljnom rješenju, zatražio novac i riješivši formalnosti,¹² uputio rukopise na tiskanje

osječkom poduzeću *Štampa*.¹³ Tiskanje Zbornika dovršeno je početkom 1949. g. Polovica naklade trebala se slati raznim kulturnim i znanstvenim institucijama u razmjenu, a polovica je trebala ići u slobodnu prodaju. Kratki predgovor Zborniku napisao je Zdenko Jurašek iz Odjela za kulturu i umjetnost Ministarstva prosvjete, gdje je potpuno u skladu s duhom vremena istakao važnost *privredne historije*, koja se sada može istraživati na osnovu *jedine naučne metode - dijalektičkog materijalizma*, i kako za nju u krugovima *privrednih kadrova i širokom krugu trudbenika* vlada ogromni interes.

Da nešto nije u redu već se moglo naslutiti iz toga što je *Glas Slavonije* povodom izlaska Zbornika donio, nesrazmjerno važnosti toga događaja, vrlo kratku vijest, izostavivši u nabranju priloga one oko kojih će se voditi spor.¹⁴ Vijest završava obećanjem kako će se naknadno osvrnuti na neke priloge iz Zbornika, što se nikada nije ostvarilo. Sljedeći mjesec (u travnju) uslijedio je pravi skandal na državnoj razini, kada je organ Komunističke partije Jugoslavije - a samim tim i najutjecajniji, s pretenzijama na ozbiljnost i analitičnost tekstova - beogradski dnevni list *Borba*, u nedjeljnom broju objavila poduži nepotpisani članak pod naslovom *Zbornik gluposti, nenaučnosti i neprijateljskih ispada*,¹⁵ čime započinje prava politička hajka na *Osječki zbornik*, koju je prouzročio ovaj pseudokritički članak.¹⁶ No, prije same analize onoga oko čega se vodio spor, i što na kraju dospijeva na Vrhovni sud NR Hrvatske, trebalo bi odgovoriti na to kako je uopće takav tekst dospio u *Borbu*? Iz malobrojne dokumentacije u Muzeju Slavonije koja se odnosi na ovaj slučaj može se vidjeti kako oni koji su bili zaduženi da naprave ispravke rukopisa (cenzuru) za Ministarstvo prosvjete u Zagrebu i njemu ih predaju, to nisu zapravo nikada niti uputili Ministarstvu, pa je odobrenje za tiskanje dano bez njih. Tek 25.3.1949. g. na sastanku Muzejskog društva u Zagreba dva zagrebačka muzealca čitaju svoje ispravke tekstova za *Osječki zbornik*; uz šutnju ostalih članova, gdje iznose oštre kritike na Bösendorferov račun. Poslije toga ti isti ispravci osvanuli su pod navedenim

⁷ Svoj ugled i iskustvo dugogodišnjeg predratnog gradskog vijećnika upotrijebio je kod novih vlasti za dobivanje primjerenog smještaja za muzej, arhiv i galeriju.

⁸ MSO, DZ, MD, *Dopis upravitelja MSO-a dr. Josipa Bösendorfera MP OKU od 5.8.1948. g.*, br. 579/48.

⁹ Koliko je Bösendorferu stalo do tiskanja Zbornika vidi se iz završetka tog dopisa: ... *Quod bonum, felix faustum fortunatumque sit* (Bilo dobro, sretno, blagoslovljeno i spasonosno), uz: *Smrt fašizmu - Sloboda narodu!* (MSO, DZ, MD, *Dopis dr. Josipa Bösendorfera MP OKU od 4.9.1948.*, br. 641/48).

¹⁰ MSO, DZ, MD, *Dopis dr. Josipa Bösendorfera referentici za muzeje u MP OKU Elviri Aranjoš od 9.10.1948. g.*

¹¹ MSO, DZ, MD, *Dopis načelnika MP OKU Ivana Dončevića MSO-u od 25.10.1948. g.*, br. 757/48. Kakve je upute Bösendorfer dobio u Ministarstvu od Dončevića nije poznato.

¹² Prve opremljene primjerke trebalo je slati Uredu za informacije pri Predsjedništvu vlade NR Hrvatske, a Zemaljski ured za cijene pri Predsjedništvu vlade NR Hrvatske određivao je cijenu pojedinog otisnutog primjerka.

¹³ Uz sve troškove, što je uključivalo i trošak revizije rukopisa, trebalo je za 1000 primjeraka Zbornika namaknuti 200000 dinara (MSO, DZ, MD, *Dopis upravitelja MSO-a dr. Josipa Bösendorfera GNO-u od 12.11.1948. g.*, br. 782/48).

¹⁴ "Osječki zbornik" br. II.-III., Glas Slavonije od 6.3.1949. g., 1202/VII.

¹⁵ *Borba* od 17.4.1949. g., 91/XIV, 5.

¹⁶ Svakako, ovakav članak nije osamljeni primjer *borbe na ideološkoj fronti protiv buržoaskih ideologija i sovjetskog revizionizma*; koja će se rasplamsati tih godina. Mogo šire diskusije i polemike - ponajviše oko problema slobode individualnog rada u umjetnosti - vodile su se u to vrijeme, ipak, oko značajnih književnih časopisa, koji su izlazili uglavnom u Zagrebu i Beogradu. Tim više, zanimljiviji je ovaj primjer; lokalnog časopisa i tema, partijske budnosti koja se provodila u društvu.

naslovom u *Borbi*.¹⁷ Objavljeni tekstovi u Zborniku, koje je *Borba* okarakterizirala kao ... *zbrku gluposti, nenaučnosti i neprijateljskih ispada protiv naše zemlje i bratstva i jedinstva ...* i pružila dokaz *povampirenih ustaških nadrinaučničkih shvatanja ...* bili su: *Pravoslavni element kao sekundarni faktor u oblikovanju građanskog staleža u Osijeku* J. Bösendorfera (48-133), te *Gramatika ili lingvistika? (Iz bibliografije do godine 1943. o pitanju, može li školsku mladež naučiti pismenost gramatika ili lingvistika?)* Ivana Medveda¹⁸ (191-244). Sama činjenica kako je prvi broj Zbornika izašao 1942. g. za *Borbu* je dokaz ustaštva, pa stoga uz taj podatak i godinu stavlja uskličnik.

Izgleda kako je zapravo Bösendorferov tekst, koji ...*propagira rasnu mižnju i šovinizam...* bio pravi uzrok napada, dok je Medvedov poslužio samo kao dopuna i potvrda *neprijateljske aktivnosti*. Već je i sam naslov *Pravoslavni element kao sekundarni faktor...* - koji je proglašen mistifikatorskim, izgleda bio dovoljan za napad na autora¹⁹ i izbjegavanje bilo kakve riječi pohvale, premda je to bio opsežan i, može se reći, pionirski rad u istraživanju teme,²⁰ koji je s pomoću

arhivskog materijala nastojao prikazati kakvu-takvu povijest pravoslavnog žiteljstva ili jednog njegovog dijela u Osijeku, i to ostao do danas. Pravoslavne matice i većinu ostale arhivske građe koju je mogao koristiti, Bösendorfer je našao u *Srpskoj pravoslavnoj crkvenoj opštini* u Donjem gradu²¹ s kojom je uvijek bio u dobrim odnosima i gdje mu je velikodušno ustupljena.²² Međutim, prema *Borbi* on je koristio *sumnjiva arhivska dokumenta*; unatoč tome što je u prilogima donio čitav niz cjelovitih arhivskih dokumenata iz spomenutog fonda, te je iznio *niz besmislica i falsifikata koji su se mogli čitati samo u "naučnim" ustaškim raspravama*. Čitav taj *Borbin* niz svodi se na kraju, ipak, samo na jedan problem koji ju je ponajviše zasmetao, i pored naslova inspirirao ovaj članak, a taj je Bösendorferov pokušaj da ustanovi koje su od osječkih obitelji bile ili mogle biti cincarskog podrijetla,²³ što je značilo *povampirenje fašističko-ustaške teze po kojoj srpska buržoazija vodi poreklo od Cincara*,²⁴ a onda slijedi doista niz napada na tvrdnje o osobinama Cincara, a pogotovo onim negativnim, koje

¹⁷ MSO, DZ, MD, *Izveštaj o štampanju Osječkog zbornika septembar 1948. g.*, 6. Ovo neslužbeno izvješće u rukopisu na 10 stranica podnio je Ivan Medved, djelatnik Muzeja, koji je uz Bösendorfera bio optužen u cijeloj stvari. U njemu je uglavnom sadržana obrana njegovog teksta objavljenog u Zborniku.

Prema Bösendorferu, njegovi članci povjereni su na cenzuru predstavnicima Muzeja Srba u Hrvatskoj (Zagreb), koju su navodno i prošli. Ovaj navod Bösendorfer ističe u jednom svom naertu za službeno pismo ministru prosvjete 23. 11. 1951. (MSO, DZ, MD), kao i u žalbi na prvostupanjsku presudu (MSO, DZ, MD, *Rješenje Vrhovnog suda NR Hrvatske od 11. 1. 1952. g.*, br. KŽ 1307/1951-2.). Kako je poznato, Muzej Srba u Hrvatskoj osnovan je tek 6. 1. 1949. g., što potkrijepljuje tezu kako je odobrenje za tiskanje Zbornika dano (u listopadu 1948. g.) bez podnošenja ispravaka. Moguće je da su dva muzealca, koje spominje Medved, predstavnici spomenutog Muzeja Srba u Hrvatskoj.

¹⁸ Ivan Medved (1881.-1965.) bio je srednjoškolski profesor, a u Muzej je došao 1942. g., gdje radi u biblioteci. Prikupio je i sredio mnoge osječke stare novine i tako napravio temelj za današnju Hemeroteku Muzeja Slavonije. Auotor je mnogih članaka u novinama i časopisima o osječkoj prošlosti.

¹⁹ Bösendorfer se do tada nije posebno bavio poviješću pravoslavnih na ovom području, ali je već jednom do tada imao neprilika spominjući ih uzgred u svojoj knjižici (47 stranica) *Nešto malo o našoj Baranji* (Osijek, 1940.). Tada ga je R. Pavlović u tekstu istoimenog naslova, izašlom u *Jugoslavenskoj zastavi* (od 25.7.1940., X/166, str. 2), napao jer navodno potcjenjuje Srbe u Baranji, kako u neposrednoj sadašnjosti, tako i u njihovoj prošlosti, smatra cara Lazara "slabićem", ne spominje poznate i ugledne osobe među Srbima kao što su dr. Joco Jagić, prota Mihaldžić itd. Na ovakve optužbe Bösendorfer nije odgovarao.

²⁰ Zajedno s prilogima rad sadrži 85 stranica teksta i nastao je mnogo ranije. Bösendorfer ga je završio još 1940. g., kada je trebao izaći kao zasebna knjiga, koju je trebalo na njegov prijedlog izdati *Društvo prijatelja starina "Mursa"*. No, to društvo zbog već realiziranih, drugih izdanja više nije imalo financijskih sredstava, pa je rad ostao neobjavljen (MSO, PO, DZ, Zapisnik redovitog mjesečnog sastanka *Društva prijatelja starina "Mursa"* od 8.10.1940. g.). S obzirom na ovo, bespredmetne su optužbe u *Borbinu* članku

- ako ne već same po sebi - kako je Bösendorfer napisao ovaj rad za vrijeme ustaške vladavine, što bi pokazivala mapa Osijeka u tekstu, ustaški pravopis i ustaške kovanice te *rekapitulacija (Zusammenfassung)* - nesumnjivi dokazi za autora, ili autore članka u *Borbi*, kako je tekst nastao za ustaških vlasti, a sama ta činjenica trebala je valjda, opet, opravdavati sumnje u autorove *poštene namjere*. O ozbiljnosti kritike govori i tvrdnja *Borbe* kako bi Bösendorfer zauzeo počasno mjesto u osječkom muzeju da mu je *Zusammenfassung* izašao za vrijeme ustaške vladavine i iznosi žaljenje što se on tada tamo nalazio.

²¹ Tu arhivsku građu Bösendorfer je prenio s tavana, te kronološki, odnosno, arhivistički sredio (Bösendorfer, J., *Pravoslavni element kao sekundarni faktor u oblikovanju građanskog staleža u Osijeku*, Osječki zbornik, II i III, Osijek, 1948, 86, bilj. 1).

²² Poslije nastanka Nezavisne Države Hrvatske Bösendorfer je poveo brigu da se inventar, razne arhivalije, muzikalije i sl., kako iz pravoslavne općine u Donjem gradu, tako i iz crkve u Belom Brdu spasi od grabeži i uništenja njihovim prenošenjem u Muzej, a već prvih dana nakon rata sve je vraćeno. O ovome postoji nekoliko redovnih spisa u dokumentaciji Muzeja Slavonije.

²³ Bösendorfer nije imao namjeru pisati isključivo o Cincarima u Osijeku, ali veliki dio svoga rada posvetio je njima i to kao onom dijelu društva koji je stvarao pravi građanski stalež. Bez sumnje, glavna inspiracija bila mu je knjiga D. J. Popovića *O Cincarima; Prilozi pitanju postanka našeg građanskog društva* (Beograd, 1937.) i prvo izdanje te knjige - *O Cincarima; Prilozi pitanju postanka naše čaršije* (Beograd, 1927.), uz neke manje radove, kao što je npr. onaj Vase Stajića - *Cincari u Novom Sadu* (Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu, knj. IX, sv. 25, 257-283). Popovićeve knjige o Cincarima na području Kraljevine Jugoslavije, i to II. izdanje (520 str.), ostaje za sada najozbiljnije i najopširnije djelo o ovoj temi.

²⁴ Ovo svakako nije nikakva *fašističko-ustaška teza*, već izraz dubljeg i šireg problema u odnosima Srba i Cincara kroz povijest, koje hrvatska historiografija nije do Bösendorfera ni doticala. O tim problemima u odnosima, bolje rečeno sukobima u društvu, crkvi ili školi pisao je Popović i već nakon prvog izdanja *O Cincarima*, bio napadnut kako vidi i nalazi Cincare i tamo gdje ih nema, te kako bezrazložno *cincariše* ljude. Napao ga je akademik J. Tomić u *Godišnjaku Srpske kraljevske akademije* (1928., 310-374), premda je, po Popovićeve riječima, bio sasvim daleko od studija ove vrste.

se uzimaju kao Bösendorferove, iako ih je on preuzeo od drugog autora (D. J. Popovića) i to jasno naznačio.

Članak Ivana Medveda o pravopisnoj i gramatičkoj *zbrci*, i to do godine 1943., te o tome kako je školska mladež imala puno problema s učenjem materinjeg jezika, napadnut je još besmislenije. Borba je u Medvedovim kritikama rečenog razdoblja vidjela napad na novo, socijalističko razdoblje, a zatim sasula opće kritike o autorovom neznanju, šovinizmu itd.

Sve navedene kritike *Borbe* - novina s kojima se ne smije polemizirati - bile bi smiješne da nisu bile signal za napad na osobe i egzistenciju autora, što se na kraju članka i otvoreno kaže: *U Ministarstvu prosvete u Zagrebu i u Odeljenju za agitaciju i propagandu pri Gradskom komitetu Partije u Osijeku pojedini odgovornici drugovi nisu vodili računa o potrebi borbe protiv izopačavanja nauke u svim njenim vidovima, a naročito protiv neprijateljskih shvatanja, pa su čak dozvolili da se u Muzej Slavonije u Osijeku uvuku i štampaju svoje "radove" neprijatelji kojima nije mesto u našim naučnim i kulturnim ustanovama.* Na ovu neizravnu naredbu prvi je promptno reagirao GNO za grad Osijek, tj. njegovo Povjereništvo za prosvjetu i kulturu i već sutradan uputilo Muzeju Slavonije dopis o zapljeni svih nerazaslanih brojeva Zbornika.²⁵ Do zapljene Muzej je razaslao samo 65 od ukupno 1000 tiskanih primjeraka Zbornika, dok ih je 15 prodano. Razaslati primjerci upućeni su uglavnom kulturnim institucijama u FNRJ, dok su u samom Osijeku Zbornik - ukupno 9 komada - dobili: GNO, Glas Slavonije i šef UDBA-e.²⁶ Dakle, oni koji su sada provodili zapljenu, sami to prije nisu namjeravali učiniti. U *Borbi* prozvano Ministarstvo prosvjete NR Hrvatske reagiralo je četiri dana nakon objave članka, upućivanjem otkaza Bösendorferu i Medvedu s posla, bez ikakvog obrazloženja, traženja izvještaja iz Muzeja ili mogućnosti obrane njih dvojice.²⁷ Izazvavši administrativnu zabranu i otkaze, članak u *Borbi* je s druge strane - kako to obično biva - napravio reklamu ovom časopisu, pa u Muzej počinju stizati zahtjevi raznih kulturnih institucija, državnih i političkih organizacija, te tadašnjih uvaženih i poznatih osoba iz kulturnog života, kao što je Gustav Krklec ili Viktor Novak, za slanjem Zbornika, od kojih su neki tražili da im se dostavi i prvi broj. No, svi su odbijeni s obzirom da su malobrojni znali o zabrani koja je bila zapravo privremena i sudski neprovedena. Ovakvo stanje potrajalo je oko dvije godine, a onda je Izvršni odbor

GNO-a deblokirao 100 primjeraka Zbornika,²⁸ valjda i zato što se među tražiteljima jednog primjerka našlo i Predsjedništvo vlade NR Hrvatske.

Sudski postupak pokrenut je istom potkraj 1951. g. na Kotarskom sudu u Osijeku i trajao je svega 23 dana. *Javno tužilaštvo Osijek* podnijelo je prijedlog protiv dr. Josipa Bösendorfera i Ivana Medveda za zabranu rasturanja i prodavanja OZ br. II i III 12. 11. , a već 5. 12. 1951. g. Sud donosi rješenje o zabrani²⁹ i to zbog rečenica koje u spornom Bösendorferovu radu *Pravoslavni element...* izazivaju nacionalnu i vjersku nejednakost, mržnju, razdor,³⁰ a to su:³¹

- na str. 71. " ... Tako bi se u Osijeku od g. 1702.-1850. izredalo jedno 80-100 cincarskih obitelji. Kako su se Cincari bavili bilo trgovinom bilo zanatima, ubrzo su došli do velikog blagostanja i postali najuticajniji faktor pravoslavnog elementa, koji je bio dominantan u donjoj varoši. Oni će organizovati pravoslavnu crkvenu općinu, sagraditi hram, osnovati školu i trgovačku kompaniju i čitavoj donjoj varoši dati svoju fizionomiju... ",

- na str. 101. "... Srbi imadu mnogo da zahvale Cincarima. Oni su ih odgojili kao vrsne zanatlje, izgradili kao okretno trgovce, a svojom organizacijom u općini, školi, cehu i kompaniji kao da su sputali neobuzdanu im ćud. U Osijeku nema niti jedne srpske ustanove, a da joj Cincari nisu bili i osnivači i pomagači i najveći priložnici... ",

- na str. 59. "... Ne znaju za milosrđe i gostoljublje. Pod utjecajem Grka u njih se razvila neodoljiva težnja za sticanjem i ova ih ne napušta ni onda, kada se obogate. Ne znadu za odmor. U poslu su do kraja ustrajni i ne biraju sredstva. Podnijet će i ruglo i podsmijeh, ako im to donosi koristi. Veliki su pravdaši i parničari. Pravdaju se kod nasljedstva, u crkvenoj općini, u crkvi, u školi, u kompaniji. Tužakaju se između sebe do najvišeg mjesta... ",

- na str. 59. "... Opet im je sva ta pobožnost materijalistička, formalna, računaska, jer će Cincarin prevariti i najbližega, a prevariti inovjerca njemu je prava naslada. Crkvenu zajednicu shvaćali su čisto materijalistički ..."

- na str. 60. "... Cincari su bili realni trgovci. Služili su se i lažnim mjerama i lažnim utezima ..."

²⁵ MSO, DZ, MD, *Dopis GNO-a Muzeju Slavonije od 18. 4. 1949. g.*

²⁶ MSO, DZ, MD, *Zapisnik sastavljen 19.4.1949. g. u prostorijama Muzeja Slavonije.* U primopredajnom zapisniku trebalo je navesti nazive i imena onih kojima je Zbornik upućen, kao i imena onih koji su već kupili Zbornik.

²⁷ MSO, DZ, MD, *Izveštaj o štampanju Osječkog zbornika septembar 1948. g., 6.*

²⁸ MSO, DZ, MD, *Dopis GNO-a Muzeju Slavonije od 20.11.1950.*

²⁹ Državni arhiv u Osijeku, *Fond Kotarski sud Osijek, br. fonda 140, Upisnik iz 1951. pod brojem K-125/51.* Spisi ovog sudskog slučaja nisu sačuvani u spomenutom arhivu, ali o cijelom tijeku sudskog postupka saznajemo iz rješenja Vrhovnog suda NR Hrvatske, sačuvanom u Dokumentarnoj zbirici Muzeja Slavonije.

³⁰ Prema čl. 11. toč. 1. tadašnjeg *Zakona o štampi* (Zabranjuje se raspšavanje i prodavanje pojedinih knjiga, novina i drugih štampanih stvari, ako sadrže propagiranje, izazivanje ili raspirivanje nacionalne, vjerske ili rasne mržnje i razdora).

³¹ Citirane stranice su u poretku kakav je u presudi.

Medved je optužen da rečenicama u članku *Gramatika ili lingvistika?*, na str. 199. " ... Učiteljica je sjela od djeteta do djeteta u klupi i pokazujući kako se crte vuku, skupljala buhe i uši djece svog nečistog naroda ..." i na str. 237. "... Teško je, na primjer; ma samo površno reći o karakteru jednog naroda bez naročitih studija u smjeru nacionalne patologije. Često se pokušava, onako od oka, ustvrditi, da je ovo ili ono karakterna osobina, ili kako to vole da kažu, rasna osobina "naše rase". Kako baš naša rasa trpi vrlo mnogo teških nacionalnih bolesti, kako je u nas i malarija i tuberkuloza i lues i pelagra i glad prečesta stvar; treba utjecaj tih vanjskih faktora na karakteru izlučiti, a onda tek stvoriti sud ..."; citirajući tako članak Luje Thallera *Karakter i bolest* objavljen u osječkim novinama *Hrvatska obrana* 8. 2. 1930. g. u istrnutom izvodu, ugrožava narodne interese i ugled naših naroda.³² U obrazloženju presude Kotarski sud navodi kako način pisanja u Bösendorferovu tekstu, a naročito u navedenim rečenicama, bez obzira na točnost historijskih podataka izaziva nacionalnu netrpeljivost i razdor jer daje pravoslavnom elementu, u koji ubraja i Srbe, drugorazredni značaj u društvenom životu. Nadalje, mišljenje je Suda kako je Bösendorfer nabrajajući opširno negativne osobine Cincara stvorio dojam da su i Srbi poprimili - s obzirom da su ih Cincari odgajali kao trgovce i zanatlije - njihove negativne osobine i to tim više što je došao do zaključka da su 80-100 najuglednijih srpskih porodica u Osijeku cincarskog podrijetla. Na kraju, Sud ističe da je Bösendorfer ostao dužan objasniti zašto smatra da je pravoslavni element imao samo sekundarni značaj u formiranju građanskog staleža u Osijeku i koji bi to element imao primarni značaj, te da svako stupnjevanje nacionalnosti dovodi do izazivanja nacionalne nejednakosti.

Na ovu presudu žalio se Muzej Slavonije, kao izdavač *Osječkog zbornika*, nekoliko dana poslije njezina donošenja.³³ Bösendorfer je u žalbi istakao kako je njegov znanstveni rad trebalo ocijeniti stručno i znanstveno, što je mogla npr. učiniti *Srpska akademija nauka i umjetnosti*, pa dodaje, kako je, uostalom, *Ministarstvo prosvjete i Muzej Srba u Hrvatskoj* imalo prilike recenzirati rad na koji nisu imali nikakve

primjedbe na sadržaj rada, a ovako je ispalo da se njegova znanstvena rasprava tretirala isključivo s političkih stajališta, uslijed čega je došlo do nerješivih protuslovlja i neispravnih zaključaka. Što se tiče naslova rada, tu se branio da je naslov jasan i da govori o analizi bivše buržoazije, a ne naroda s kojim se ne može identificirati. Ostavši bez svježeg priljeva stanovništva Grci i Cincari koji su bili na visokom stupnju duhovne i materijalne kulture asimilirali su se u Srbe s kojima su po vjeri bili srodni, te su dali fizionomiju pravoslavnom elementu u Osijeku. Naslov je trebao biti što manje upadljiv, a iz samog teksta se trebalo vidjeti o kojem dijelu pravoslavnog stanovništva se radi. Prema autoru primarni element do 1848. g. kod oblikovanja buržoazije bili bi Nijemci, sekundarni Grci i Cincari, tercijarni Bugari-Ciprovčani, a kao kvartarni Hrvati i Srbi, te da nakon 1848. g. primarni postaju Židovi. Dalje ističe kako se općenite karakteristike Cincara ne mogu prenositi na srpski narod i da je taj dio u ublaženoj verziji preuzeo od Popovića, čija knjiga nije bila zabranjena ni za Kraljevine Jugoslavije. O Medvedovom članku i spornim rečenicama Bösendorfer je rekao kako on ne može odgovarati za ono što je Theller napisao prije dvadeset godina.

Rješavajući ovaj slučaj Vrhovni sud je zaključio kako prvostupanjski sud nije pravilno postupio kada je pojedine stavke o lošim karakternim osobinama Cincara ocijenio odvojeno, istrnuto iz cjeline i generalizirao bez temelja, prenoseći ih na srpski narod, te Cincare identificirao sa Srbima, već je trebao negativne osobine Cincara promatrati u čitavom kompleksu njihove djelatnosti i njihovog karaktera i onda ocijeniti nastojanja pisca u istraživanju povijesnih činjenica, na temelju kojih je dana analiza bivšeg osječkog građanskog društva. Isto tako, Sud je zaključio kako se kod Medvedovog članka postupilo nepravilno, jer se inkrimirane stavke nisu dovele u vezu s cjelokupnim tekstom koji govori o radu učitelja u prošlosti. Na kraju je Vrhovni sud prihvatio žalbu i odbacio presudu Okružnog suda i time zaključio ovaj nepotrební sudski spor.³⁴ J. Bösendorfer i I. Medved nastavili su se baviti svojim radom u mirovini.

³² Prema čl. 11. toč 8. *Zakona o štampi* (Zabranjuje se raspačavanje i prodavanje pojedinih knjiga, novina i drugih štampanih stvari, ako sadrže širenje lažnih i alarmantnih vijesti, koje ugrožavaju državne ili narodne interese).

³³ MSO, DZ, MD, *Dopis Muzeja Slavonije Vrhovnom sudu NR Hrvatske* 10.12.1951. godine

³⁴ MSO, DZ, MD, *Rješenje Vrhovnog suda NR Hrvatske od 11.1.1952. godine, br. KŽ 1307/1951-2.*

ON THE SUPPRESSION OF THE OSIJEK JOURNAL

SUMMARY

A serial publication of the Museum of Slavonia the *Osijek Journal*, which has been coming out since 1942, was suppressed in 1948 - a double issue (II and III). It had never been obnoxious to the authorities before or came into conflict with them either. Although the articles for that journal number got through censorship of the then Ministry of Education in NR Croatia and were published afterwards, the suppression occurred when its two articles were severely criticized by *Borba*, an official newspaper of the Yugoslav Communist Party and therefore the most influential one in the country. The texts that *Borba* had found offensive, were : *An orthodox element as a secondary factor in forming the civil class in Osijek* - written by Josip Bösendorfer and *Grammar or linguistics?* - written by Ivan Medved. On account of these texts the Journal was accused of promoting *Ustasha pseudo-scientific views, struggle*

against fraternity and unity etc. The publishing of this article meant actually a sign not only for the Journal suppression but also prosecution of the above mentioned authors, which eventually happened. A trial began in court of Osijek where the prosecution brought up many preposterous accusations. Bösendorfer was accused mostly of a thesis in his article by which the Serbian civil class in Osijek derives from the Tzintzar; which wasn't his thesis exactly but had been taken from the book by D.J. Popović - *Of the Tzintzars* ; Medved was accused of criticizing the former school system that is a criticism of socialism period. Both men were fired from the Museum of Slavonia because of this affair and eventually pensioned off. After their appeal, the Supreme Court of NR Croatia returned the verdict of not guilty, i.e. set aside the verdict of the County Court of Osijek.